

המשבר הנוכחי

בין קיינס לפרידמן

כשהתחלתי את עיוני בתחום התיאוריה הכלכלית פגשתי מחדש את יואב רובין כשותף וחבר למחשבה מתוך תחום מחשבה שהשיק לזה בו עסקתי אני. מאמר זה מוקדש לזכרו.

:: רן רביב

של המערכת נובע מאינטרסים שונים, ומשקף מערכות ערכים חלופיות.

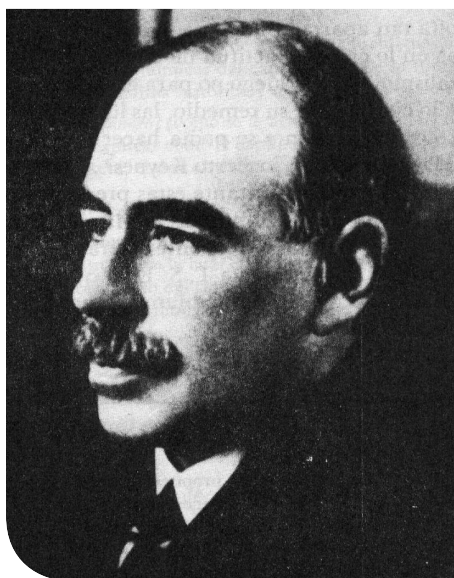
הסבר שלישי שצבר פופולריות רבה בזמן האחרון ניצב כנגד הסברים אלה. הסבר זה בנוסחיו השונים נשען על ההיגיון הכלכלי שהוביל את העולם למשבר זה. ההסבר מבוסס על טיעון שהעלה הכלכלן האמריקאי רוברט לוקאס עוד בראשית המשבר: הבעיה נעוצה במעורבות הממשלתית שהפרה את האיזונים של השוק. זוהי אם כל חטאת, השאר הוא סיפורם של ניסיונות שלא יכלו להצליח להתמודד עם מהלך שגוי זה.

הסבר זה, המציב את האמונה הניאו-ליברלית גם כפתרון קסם למשבר הנוכחי, ממקד את תשומת הלב בחשיבותה, במקורותיה ובאופן היאחזותה של אמונה זו בתודעת הציבור. הטענה שכלכלה אינה פוליטית במהותה, וכל הניסיונות להכפיף אותה להחלטות פוליטיות משולים לניסיונות לרבע את המעגל, הפכה במהלך העשורים האחרונים לאקסיומה שמעטים מעזים לערער עליה, גם אל מול המשבר הנוכחי בו השוק עצמו כשל לחלוטין, וכל עיוותיו נחשפו.

כדי להבין את ההיאחזות באי-פוליטיות של הכלכלה, צריך לחזור לאותו קו פרשת מים בו הוחלפה התפישה הפוליטית של הכלכלה בתפישה הניאו-ליברלית. למחפכה זו קדם מאבק פוליטי ותיאורטי, שאפשר לתארו כמאבק בין שני כלכלנים משני דורות שונים: מכאן ג'ון מיינרד קיינס - אדריכל הסכמי המטבע של ברטון וודס ושל ההסדרים הכלכליים של מדינת הרווחה, ומכאן מילטון פרידמן - אחד מהמובילים של מהלך פירוק ההסכמים ושל המדיניות מוטת היצור שעמדה בבסיס מדינת הרווחה.

הבדלים בתיאוריה והבדלים במעשה

ג'ון מיינרד קיינס גדל בתוך הממסד הכלכלי הבריטי של דורו. הוא היה תלמידו של אלפרד

הכלכלנים ג'ון מיינרד קיינס ומילטון פרידמן מייצגים שתי תפישות של המציאות הכלכלית - פוליטית. מבט למאבק בין שתי תפישות אלה יכול להסביר לנו את שורשי המשבר הנוכחי ולהצביע על הדרך לצאת ממנו.

בחודשים האחרונים הועלו הסברים רבים לשורשי המשבר הכלכלי הנוכחי. טענה משמעותית שהועלתה ממקדת את ההסבר בחלוקת הכנסות ובשחיקת כוחו של המעמד הבינוני בחברה האמריקאית ובעולם כולו. הסברים מסוג זה הציעו דני גוטוויין ואמנון פורטוגלי ככנס בנושא המשבר שנערך בבית התנועה הקיבוצית. הסבר אחר, שהציג ככנס יאיר רביב, מתמקד באופיה של המערכת הפיננסית העולמית, כשבמוקדה הסחר במטבע, כפי שזו התעצבה מאז פירוקם של הסכמי ברטון וודס.

שני הסברים אלו מכווניו את מבטם לשני מוקדים שונים בכלכלה, אך שניהם כאחד מניחים את מהותה הפוליטית של המערכת הכלכלית העולמית. הם מניחים שעיצובה

הטענה שכלכלה אינה פוליטית במהותה, וכל הניסיונות להכפיף אותה להחלטות פוליטיות משולים לניסיונות לרבע את המעגל, הפכה במהלך העשורים האחרונים לאקסיומה שמעטים מעזים לערער עליה, גם אל מול המשבר הנוכחי בו השוק עצמו כשל לחלוטין, וכל עיוותיו נחשפו.

התפיסה הרווחת היום - המייחסת לכלכלה מימד טבעי, ומציבה אותה כנקודת חיבור בין מדעי הטבע לבין מדעי החברה - הושלטה על המחשבה הכלכלית החל מאמצע שנות השבעים של המאה הקודמת, לא מעט בזכות מאמציו של פרידמן.

פרידמן התייחס לכלכלה
כמערכת נפרדת - 'טבעית'
שכל הניסיון השפעה עליה
נידון לכישלון.

קיינס תפס את הדברים
באופן הפוך, ועמד על
זיקתה הפוליטית-אנושית של
הפעילות הכלכלית ובכלל זה
הסדרתה באמצעות המדינה.

גרינספן ופרנקל, שהיו
מדובריה של האסכולה
הפרידמנית בעולם בעשור
האחרון וממוביליה, נותרו
ללא מענה כשהיו צריכים
להסביר מה קרה.

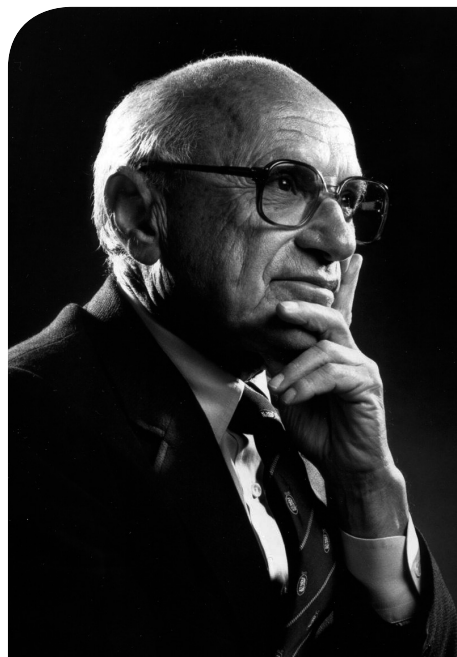
והבין-לאומי, כפי שהיה בעשורים מאז מלחמת
העולם השנייה.

פרידמן, שטען כנגד מעורבות פוליטית בשוק
האשראי, עמד על הבעייתיות של מעורבות זו
בתנאי אינפלציה, אבל הניתוח שלו התעלם
מהדרך בה התיאוריה הכלכלית מעצבת את
אופן מחשבתם ובעיקר את פעולתם של האנשים,
את יחסי הגומלין בין התיאוריה הכלכלית
והאידיאולוגיה הכלכלית, ואת הדרך בה שתי
אלו מעצבות את הפוליטיקה ואת תפיסותיהם
של האנשים הפעילים במשק. פרידמן התייחס
אם כן לכלכלה כמערכת נפרדת 'טבעית' שכל
ניסיון השפעה עליה נידון לכישלון.

כשל זה בתיאוריה של פרידמן היה יכול להיות
פגם תיאורטי ותו לא, אלא שבעיה תיאורטית זו
הפכה את התיאוריה של פרידמן לכלי אידיאולוגי
לא פחות מתיאורטי. כלומר, פחות משהיא
מכוונת לניתוח והבנת המציאות מתבררת
תיאוריה זו כאידיאולוגיה המכוונת לעיצוב
התפיסה האנושית לגבי המציאות הכלכלית
ועיצוב הקשר בין הפוליטיקה הדמוקרטית
לכלכלה ועיצוב העולם הכלכלי עצמו.

בין תיאוריה לאידיאולוגיה

לאחת מותו של מילטון פרידמן, בשנת 2006,
יצאו מאמרים וספרים רבים שנושאים היה פרידמן
ופועלו. אחד המאמרים (שפורסם גם ב'חברה')
היה של פול קרוגמן, זוכה פרס נובל לכלכלה
בשנת 2008. הניתוח של קרוגמן האיר את
המימדים האידיאולוגיים-פוליטיים בפעולותיו

מרשל, ועבד מראשית דרכו בממסד הממשלתי
הבריטי. ב-1936 פירסם את ספרו 'התיאוריה
הכלכלית של תעסוקה, ריבית וכסף'. הספר
שינה את התפיסה הכלכלית בעולם והציב דרך
חדשה להבין ולנתח כלכלה של משק לאומי.
ב-1944 הוביל קיינס את עיצוב הסכמי ברטון
וודס, שמשמעותם ויסות פוליטי בין-לאומי של
שערי המטבע.

מילטון פרידמן התחיל אומנם כאוט סיידר - בן
מהגרים יהודי בארצות הברית - אלא שבהמשך
השתלב בממסד האקדמי האמריקאי, ומשנות
החמישים היה לדמות מרכזית בו. הכלכלנים
המרכזיים בחוג לכלכלה של שיקגו סמכו עליו
את ידיהם כממשיכים. לקראת סוף שנות השישים
הפך להיות יועצו של ניקסון, והתווה את הכיוון
הכלכלי של הממשל האמריקאי.

שניהם היו אם כן כלכלנים מבוססים היטב
בממסד של דורם, אלא שקיים שוני קוטבי באופן
בו הם תפסו את מערכת היחסים בין הרעיונות
שיש לאנשים לגבי המערכת הכלכלית, והאופן
בו מתפקדת המערכת בפועל. מתוך כך נגזרה
גם התייחסותם לשאלת הויסות הפוליטי של
המערכת.

התפיסה הרווחת היום - המייחסת לכלכלה מימד
טבעי, ומציבה אותה כנקודת חיבור בין מדעי
הטבע לבין מדעי החברה - הושלטה על המחשבה
הכלכלית החל מאמצע שנות השבעים של המאה
הקודמת, לא מעט בזכות מאמציו של פרידמן.
מתוך תפיסה זו נובעת הטענה שכל התערבות
פוליטית בשוק בכלל ובשוק האשראי בפרט, יכולה
רק להזיק בדרך לאיזון טבעי של שוק זה.

קיינס תפס את הדברים באופן הפוך, ועמד על
זיקתה הפוליטית-אנושית של הפעילות הכלכלית
ובכלל זה הסדרתה באמצעות המדינה. זאת
ועוד - התיאוריה שלו כוללת התייחסות מהותית
לציפיותיהם ואמונותיהם של בני האדם כמרכיב
מהותי בהבנת הדינמיקה הכלכלית. כוחות אלו,
מסתבר, פועלים ביותר מדרך אחת, ופעולתם
הכלכלית אינה מונעת מאינסטינקטים בלבד,
והיא קשורה גם ביחסי גומלין המתעצבים על
פני שנים בינם לבין השלטון המרכזי.

לקראת שנות השבעים של המאה העשרים
עמדו, אם כן, שתי טענות מרכזיות אלה
זו מול זו. אחד המאבקים המרכזיים שלהן
היה על תפקידו של השלטון המרכזי בתחום
האשראי: מכאן הטענה שכל שעליו לעשות
הוא לקבוע אחוז ריבית קבוע ולאחר מכן לתת
למכניקה של השוק לווסת את השאר, ומכאן
הטענה שתפקידו המרכזי של השלטון המרכזי
הוא הסדרה פוליטית של שוק האשראי הלאומי

להם כלים להבין כיצד 'השוק החופשי הטבעי' אינו מתנהל באופן אותו הם חזו.

תיאוריה של מציאות בלי פוליטיקה

שני הנגידיים לשעבר, וכמובן המון כלכלנים אחרים איתם, אינם מבינים את הנקודה הבסיסית משום שהיא נמחקה מתוך התיאוריה. למאבקים על עיצוב שוק האשראי והמשכנתאות לא היה מקום בתיאוריה, שכל שיכלה לתפוס הוא 'השוק'. לתיאוריה הזו אין כלים להבנת אופיים ומהותם של המאבקים הפוליטיים שעצבו את 'שוק הנגזרים', את משמעותו של שוק מט"ח בין לאומי לא יציב, את משמעותו של משק הבנוי על פערים הולכים וגדלים ואת כל המאבקים שעצבו את המציאות הזו, משום שהנחות המוצא שלה כללו כפירה במקומה של הפוליטיקה כחלק מהכלכלה, והתעלמות מהתפקיד שהיא לוקחת בהכרח בעיצוב הכלכלה. התיאוריה התיימרה לפתח חשיבה של מדע טבע, והטמיעה את האימרה של לורד קלווין הכתובה על קירות אוניברסיטת שיקגו: "When you cannot express it in numbers, your knowledge is of a meager and unsatisfactory kind"

את המציאות שהמשבר האחרון חשף עיצבו פוליטיקאים שהיתה להם מדיניות כלכלית נחושה, גם אם מוסתרת. התיאוריה של פרידמן היא חלק ממדיניות זו, ששואפת לפרק כל מנגנון ויסות לאומי ובין לאומי, תחת יומרת 'השוק המווסת את עצמו'.

כדי להבין ולתקן את הבעיות שהמשבר חשף צריך לחזור אל שורשיהן, ואלו מצויים במדיניות כלכלית. התיאוריה שתספק כלים לניתוח המשבר, חייבת להיות תיאוריה כלכלית שכוללת את הקונפליקטים הפוליטיים המעצבים את המציאות הכלכלית כמו גם את המרכיבים החברתיים המהווים חלק מהמציאות.

תיאוריה כזו תיתן כלים משמעותיים לעמידה על מהותה האנושית של המערכת הכלכלית, ומתוך כך תאפשר לעצבה בדרכים שיבטיחו רווחה כלכלית לאנושות במקום רצף משברים, מלווים בתירוצים. המערכת הפיננסית היא באופן המובהק ביותר, מעשה ידי אדם, ולכן מטמיעה בתוכה את כל הרבדים של הפעילות האנושית. לפיכך, צריכה המערכת הפיננסית להיות מוכרת ככזו, ולהתנהל בהתאם, דהיינו - בני אדם מוכרים ונבחרים צריכים לנהל אותה. אופק כזה, הכרוך בשקיפות והבנת מהותה של המערכת, הוא הבסיס לאמון רחב במערכת הכלכלית וליציבותה לאורך שנים.

של פרידמן, ויותר מכך, את המשמעויות של אלו ואת החלופות שיכולות להיות לתיאוריה שלו ולתפיסתו את התיאוריה הכלכלית. יותר מהניתוח של קרוגמן הייתה מעניינת תגובתה של אן שוורץ, שותפתו של פרידמן למחקר ולכתיבה, שטענה כלפי קרוגמן שלא יכולה להיות תיאוריה כלכלית חלופית לזו של פרידמן, וההגמוניה הנוכחית של תיאוריה זו (הדיון התרחש לפני המשבר הנוכחי) מוכיחה זאת.

טענה זו, המעלימה את תפקידה האידיאולוגי-פוליטי של התיאוריה הכלכלית, היא בעייתית ביותר. לתיאוריה עצמה באופן שבו היא מעצבת את תפיסתם של בני האדם, יש מקום מרכזי בעיצוב המציאות אותה היא מתיימרת לחקור.

הקושי הזה קיים בכל תחום מחקר. הוא נהיה בעייתי כפליים כשהחקוק אינו מודע לבעייתיות או מתעלם ממנה. כשחקוק כמו פרידמן מעלים את הקשר הזה ומתיימר לתיאוריה הבוחנת את החברה האנושית בלי לכלול בה את ניתוח האופן בו היא משפיעה על בני האדם, או לחילופין את האופן שבו היא מושפעת מהפוליטיקה, הוא הופך אותה לאידיאולוגיה, שעיקר תפקידה הוא להעלים שאלות מרכזיות בניתוח הכלכלי.

במשבר האחרון, שהתרחש בשוק האשראי העולמי, נחשף פער זה באופן ברור. התיאוריות המוניטריות מבית מדרשו של פרידמן התפרקו אל מול המשבר - החל בגרינספאן, נגיד ה'פדרל ריזרב' האמריקאי לשעבר, שהודה בועדת הקונגרס שהוא צריך לחזור לקיינס ולברוק את התפיסות הכלכליות שלו מחדש, וכלה במיודענו יעקב פרנקל, שבתוקף תפקידו כסגן יו"ר AIG, חברת הביטוח הגדולה בעולם, היה אחראי להתרסקותה. גרינספאן ופרנקל, שהיו מדובריה של האסכולה הפרידמנית בעולם בעשור האחרון וממוביליה, נותרו ללא מענה כשהיו צריכים להסביר מה קרה. בתיאוריה המוניטרית של פרידמן אין מקום לניתוח של השפעה חוזרת של התיאוריה ושל הצעדים השונים הננקטים בעקבותיה על תובנותיהם של בני האדם ותגובתם למערכת הכלכלית. אין

המערכת הפיננסית היא באופן המובהק ביותר, מעשה ידי אדם, ולכן מטמיעה בתוכה את כל הרבדים של הפעילות האנושית. לכן צריכה המערכת הפיננסית להיות מוכרת ככזו, ולהתנהל בהתאם, דהיינו - בני אדם מוכרים ונבחרים צריכים לנהל אותה.

 רן רביב חקר את

 השינוי הכלכלי

 בשנות השבעים,

 חבר ביסוד וחבר

 קיבוץ תמוז

ranraviv@gmail.com

קאה

הקרחון

השוואה בין התוכנית הכלכלית 'לחילוץ מהמשבר' בישראל ובאנגליה

 תוכנית 'שטייניץ-נתניהו': הורדת מיסים, הפרטת שירות התעסוקה, קיצוץ רוחבי - גרעון 6%, הקפאת שכר, ביטול הפטור ממע"מ על ירקות ופירות.

 תוכנית 'דארלינג-בראון': העלאת מיסים על בעלי הכנסות גבוהות, גרעון 12.4%, מיסוי סיגירות, דלק ואלכוהול, הגדלת קצבאות ילדים, הגדלת דמי אבטלה, הלוואות ומענקים לדיור, צמצום פרצות במערכת המיסוי, עידוד אנרגיה ירוקה.

תזכרו את זה בפעם הבאה שיגידו לכם שלא היתה ברירה.